

K Ö N Y V I S M E R T E T É S

Balla József – Vájlok László **Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1946–1989)**

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet színvonalas kiadványsorozatában jelent meg 2019-ben Bencsik Péter határrendészetet is érintő kötete. Az egységes kinézetű, egyszerű, ugyanakkor rendkívül gusztusos (amennyiben könyvről ilyen jelzöt szabad leírni) megjelenésű könyv illik a sorozatba. Ugyanaz a kellemes szürkés borító, az igényes keménytáblás védelem és az elmaradhatatlan három kis képecske teszi vonzóvá és a sorozatot gyűjtők számára keresetté az új kiadványt. A könyv találóa a Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989) címet kapta. Ami a rendészeti területen dolgozókat először megfogja a könyv kézbevételekor az a könyv borítóját színesítő (bár fekete-fehér) kis képek, amelyek egy-egy életképet mutatnak be az egykori magyar-csehszlovák határviszonylatban végrehajtott határforgalom-ellenőrzésekhez kapcsolódóan.

Jelen sorok írója tinédzserként élte át a kis képek valóságát, de talán sokunk nevében elmondhatom, hogy csak a borító látványától megannyi (legalábbis ma már) kellemes emlék idézhető fel a közös határszakaszon folytatott ellenőrzéssel kapcsolatban. Igaz ez azokra is, akik aktívan átérték az akkori szolgálatellátást a határszakaszon, mint határőrök vagy vámosok, de azokra is, aki pusztán valamely oknál fogva vonattal, busszal, autóval, esetleg gyalogosan látogattak el ilyen-olyan okból az egykori Csehszlovákiába. Mindenkinek lehet egy-egy kedves története a cseheknél tett vásárlói körutakról vagy kellemes sörözésekről. Egyik ilyen, szinte átlagosnak mondható (és bizonyonnan megannyi olvasóval megesett) történet a cipő és ruhavásárlás Csehszlovákiában, amelynek kialakult (és bizonyonnan a vámosok által is nagyon is ismert) rutinja volt, mely szerint a Prior áruházban újonnan megvásárolt cipőben jöttünk haza úgy, hogy kifelé még az utolsó leheletéig küzdő lyukacsos dorkóban hagytuk el Magyarországot, amit

aztán fájó szívvel dobtuk be az áruháza előtti kukába. De a kétütemű Wartburgok, Trabantok is mesélni tudnának, hogy mennyi ruhaneműt, sajtot, csokoládét, sört és Kofolát rejtettek egy-egy rövid kiruccanás alkalmával. Visszatérve a nosztalgikus emlékezésből, maga a könyv tartalma is ezer szállal kötődik a borító kis képeihez, a számtalan adat elemzése és újragondolása során visszatérnek gondolataink ezekhez.

Bencsik Péter nem ismeretlen a határrendészet történetét kutató, feldolgozó és oktató olvasók előtt, hiszen a határrendészet átfogó témájában is már több publikációja olvasható, de az ötvenes-nyolcvanas évek történeteire kapcsolódó hazai adatokat értékelő egyéb tematikájú (politikai, államtörténeti stb.) írásai is igényes kutatómunkájáról tesznek tanúbizonyságot. A szerző többes célt tűzött ki maga elé a kötet megírásakor. Egyrészt a határ elválasztó jellegét mutatja be a képzeletbeli mérleg serpenyőjére téve természetesen a határ összekötő jellegét is, bár – elsődlegesen a korszak romantikájából adódóan – a negatív előjelű elválasztó szerep hangsúlyos megjelenítésével. Másodszorban a közelmúlt viharai következtében (idézet a könyv írójától) az elmúlt évek során a figyelem középpontjába került, határtanulmányokkal összefüggő történeti feldolgozást választotta, noha saját maga is bevallja, hogy annak csak kis szeletére tud a kötet korlátai között vállalkozni. Harmadikban – azaz összességében – a két ország határrezsímjének összehasonlítása volt számára a teljesítendő feladat. A könyv egyetlen – és a szakmabeliek számára leginkább – szembetűnő hibája (már ha lehet annak nevezni) egyébként itt jelentkezik elsődlegesen, azaz néhány nagyon speciális határrendészeti fogalom keveredése, mint például a határrezsím összefoglaló megnevezésének használata nem teljesen pontos. Ez egyébként bájos hiányossága csak a műnek, amely nem zavaró tényező és igazából csak a határrendészeti szakmai terminológia helyes használatára kiemelt figyelmet fordító, és a jó értelemben vett szakbarbárok számára tűnik fel. Hasonló gondolatokat vet fel azon kijelentése is, hogy „*a határőrizet rendvédelmi kategória, amelybe a határforgalom ellenőrzése (...), valamint a határ őrzése és a határrend fenntartása tartozik*”, ez a mondat már több szakmabeliből is kiválthat némi fejcsóválást, de hangsúlyozzuk, hogy ezek a bakik egyáltalán nem mennek a tartalom, az összkép rovására.

A könyv anyaga nagyon jól használható kutató és oktatói munka során, de élvezetes és nosztalgikus olvasmány is, bár nem a könnyedebb műfajból. Az, hogy a magyarországi adatok lényegesen túlsúlyban vannak (számunkra ez egyáltalán nem probléma) és a csehszlovákiai adatokat mintegy kontrolladatnak használja, tovább növeli a leírtak tudományos minőségét. A kötet egy erős és nagyobb terjedelmű bevezető kerettel indít, amely a teljes feltáró anyag megközelítőleg harmadát teszi ki. Ez egyébként már önmagában is elegendően

széleskörű (alapvetően külföldi forrásokra hivatkozó) áttekintő részt tartalmaz a határrezsím összetételének általános megértéséhez. A szerző átfogó képet ad az államhatár kialakulásáról, valamint arról, hogy milyen jelentősége van egy adott ország számára annak, hogy az államhatár őrizetét hogyan, milyen módszerekkel, milyen erőkkkel és eszközökkel tudja végrehajtani. A dokumentum derekát és mindenképpen a szerző saját kutatásának esszenciáját, valamint az adatok tekintetében nívumát a II. rész adja, amely konkrétan a magyar-csehszlovák viszonylat határrezsímjét dolgozza fel az útlevelek és a távolsági forgalom szabályozásától, a kishatárforgalmat érintő előírásokon keresztül a vízumokig, és magának a határellenőrzésnek a bemutatásáig. Tetszik a két ország úti okmányainak történetét feldolgozó rész, mindez annak függvényében, hogy a jelen kötet korai előkészítő munkájára – néhai Nagy György professzorral írt és 2005-ben megjelent közös műve – egyfajta előzményeként tekinthetünk e témában. Izgalmas és érdekes részleteket tárgyal közel 30 oldalon keresztül a határátlépés szabályozásának kriminalizálásában és egyes jogellenes cselekmények gyakorlati feldolgozásában. A kötetet tetszetős statisztikai kimutatások teszik látványossá, szinte a teljes időszakot felölelően találunk adatokat, amelyek a téma kutatóinak munkáját jelentősen megkönnyíti. Az adatok esetében nagyon pozitívan értékeljük, hogy nemcsak a konkrét határviszonylatot veszi alaposan górcső alá, hanem összehasonlítás-ként az összes akkori – a kutatómunka szempontjából releváns – viszonylatra vonatkozóan találunk számokat. Egyébiránt az is rengeteget elárul a korszak akkori rezsímjéről, hogy egyes adatok tekintetében még a szerző lelkiismeretes forráskutatása során sem talált meg bizonyos adatokat, így csak kajánul mosolygunk azokon az éveken, amikor például az 50-es években a kiadott kiutazási kérelmek számánál a „*n. a.*” ismert rövidítést találjuk. A szerző jól mutatja be azt, hogy a vizsgált időszak túlnyomó részében a külföldre utazásra nem gazdasági, turisztikai célként tekintettek, hanem (állam)biztonsági kérdés volt, főleg a nyugati utazások. Gondoljunk csak az említett vasfüggönyre, amely az országból történő kijutást volt hivatott megakadályozni. A témához kapcsolódó impozáns forrás és irodalomjegyzék egy komplett itiner azok kezében, akiket a könyv elolvasása további gondolkodásra készítet, igaz ez mind a hazai, mind a nemzetközi anyagokra. A múlt kutatása, feltárása, elemzése és értékelése, valamint a folyamatok megismerése és ok-okozati összefüggések megvilágítása nélkül nem tudunk jövőt tervezni. Ezen nélkülözhetetlen tevékenység egyik új, kézzelfogható eredményterméke ez a könyv is. Konklúzióként meg kell állapítsuk: a kötet a kitűzött célokat teljesítette, sőt, bizonyos esetekben és nagyon jó értelemben túl is teljesítette.

Felhasznált irodalom

Bencsik P. (2019): *Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1946–1989)* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 440.

